

УДК 025.5

Юлія Остапчук,
аспірантка кафедри бібліотекознавства
і бібліографії Рівненського державного
гуманітарного університету

Особливості сучасного довідково-бібліографічного фонду бібліотеки вищого навчального закладу

Аналізується сучасний стан, ефективність використання та перспективи розвитку довідково-бібліографічного фонду в бібліотеках вищих навчальних закладів.

Ключові слова: довідково-бібліографічний фонд, бібліотеки вищих навчальних закладів, бази даних, довідкові видання, бібліографічні посібники, фонд неопублікованих бібліографічних посібників.

Важливою частиною довідково-бібліографічного апарату (ДБА) бібліотеки є довідково-бібліографічний фонд (ДБФ), який служить базою довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО) користувачів бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ). На основі ДБФ читачам надається різноманітна інформація, необхідна для навчальної, наукової та практичної діяльності. Як справедливо зазначила Л. Польовик, "ДБФ вважається одним з головних ресурсів інформаційно-пошукової системи бібліотеки, засобом фактографічного, бібліографічного пошуку та бібліографічного інформування" [7, с. 137].

У вітчизняній історіографії відсутня праця, спеціально присвячена ДБФ бібліотек ВНЗ, що й спонукало до проведення пропонованого дослідження. Аналіз сучасного стану ДБФ здійснювався на базі декількох провідних бібліотек ВНЗ Північно-Західного регіону України: Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (НБ ЛНУ), Науково-технічної бібліотеки Національного університету "Львівська політехніка" (НТБ НУЛП), Наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету (НБ РДГУ), Наукової бібліотеки Національного університету водного господарства і природокористування (НБ НУВГП), бібліотеки Волинського національного університету імені Лесі Українки (ВНУ) та бібліотеки Національного університету "Острозька академія" (БНУ ОА).

Основна мета дослідження — проаналізувати структуру, склад та особливості організації ДБФ у складі ДБА бібліотек ВНЗ, використання його читачами і бібліотечними працівниками, розробити рекомендації для вдосконалення ДБФ. Оскільки головне завдання ДБФ — забезпечити довідковою та бібліографічною інформацією користувачів бібліотеки, то вивчення ефективності ДБФ проводилося шляхом анкетування. Було опитано 506 користувачів із різних бібліотек з метою вивчення їхнього ставлення до ДБФ, стану його використання та труднощів чи переваг, які помітили читачі при роботі з ДБФ. Групи користувачів у дослідженні не диференціювалися, оскільки головною метою було визначення не рівня їхньої інформаційної культури, а стану використання різних складових ДБФ. Проте окремо аналізувались відповіді на анкету бібліотекарів та бібліографів, які, звичайно, більше обізнані з можливостями ДБФ.

ДБФ у НБ ЛНУ, у бібліотеці ВНУ та у НТБ НУЛП знаходиться у науково-бібліографічному відділі; у НБ НУВГП та

НБ РДГУ — в інформаційно-бібліографічному. При організації ДБФ у названих бібліотеках використовується систематична розстановка (у відповідності з УДК), але словники, довідники й енциклопедії виділяються в окремий ряд. У БНУ ОА ДБФ не виокремлений із загального фонду, що значно ускладнює роботу бібліографа з виконання довідок. ДБФ у досліджених бібліотеках використовується, як правило, тільки бібліографами, оскільки майже недоступний для користувачів. Читачі бібліотек ВНЗ користуються ДБФ лише за рекомендацією бібліографів.

Склад і зміст ДБФ зумовлюються профілем комплектування бібліотек ВНЗ, контингентом користувачів, їхніми інтересами і запитами, а також професійними потребами самих працівників бібліотек. ДБФ аналізованих бібліотек ВНЗ універсальний за змістом.

У ДБФ усіх досліджуваних бібліотек зберігаються законодавчі та директивні документи у вигляді зібрань керівних документів органів державної влади та управління (збірники законів, постанов), а також твори видатних політичних діячів, наукова література оглядового законодавчого характеру. Включення цих первинних документів у ДБФ обумовлене тим, що бібліографам нерідко доводиться звертатися до них як для задоволення читацьких запитів, так і для своєї внутрішньої роботи. Законами України, постановами Кабінету Міністрів України та іншими законодавчими виданнями і нормативними збірниками користуються 26% опитуваних (38% у НБ ЛНУ, по 25% у НТБ НУВГП та у НТБ НУЛП, 16% у БНУ ОА); 15% із них — бібліографи.

У бібліотеці РДГУ з 2001 р. діє створена компанією "СДК" ("Стратегія, дослідження, консультація") нормативно-правова повнотекстова база даних (БД) "Консультант", яка призначена для роботи з правовою інформацією. Цю саму базу даних використовують 29% читачів, з них 16% бібліографів.

У бібліотеці ВНУ пошук нормативних документів пропонується через комп'ютерну правову систему "ЛПА: Закон Професіонал" (версія 7.4) — це інформаційно-довідкова пошукова система, призначена для оперативного доступу до широкого спектру актуальної правової, ділової інформації; складається з окремих баз даних: "Загальне законодавство", "Податки в Україні", "Міжнародні угоди", "Кодекси", "Різне", "Митне право" тощо (нині це понад 200 тис. документів). Система працює в бібліотеці з 2003 р. Підтри-

мується безпосередньо центром "Ліга". Користуються базою даних "Ліга" 13% опитуваних, з них 6% — бібліографи.

У 2009 р. у НБ НУВГП встановлено нормативно-технічну базу бібліотеки "Строй-Інформ", яка структурована згідно з наказами Держбуду України. Працювати з програмою можна в читальній залі бібліотеки. Нормативно-технічною базою користується 21% її читачів.

Вважаємо, що законодавчі БД, наявні у НБ РДГУ, НБ НУВГП та в бібліотеці ВНУ, мають доволі низький рейтинг використання, тому що про них, по-перше, не всі респонденти знають, по-друге, у бібліотеках РДГУ та НУВГП є лише одне автоматизоване робоче місце для роботи з БД. Для того, щоб виправити ситуацію, співробітникам бібліотеки необхідно інформувати читачів про можливість скористатися наявними у ній повнотекстовими законодавчими БД, а також потрібно створити додаткові автоматизовані робочі місця для роботи з БД.

Для того, щоб ефективніше використовувати законодавчі та директивні документи ДБФ, необхідно їх більше популяризувати. Нині ними користуються в основному бібліографи при виконанні фактографічних довідок, які стосуються того чи іншого питання, зафіксованого в офіційних документах. Для того, щоб залучити студентів до використання законодавчих та директивних матеріалів, варто проводити лекційні заняття з бібліотечно-бібліографічних знань, на яких розповідати студентам про можливість використання наявних у ДБФ законодавчих та директивних документів.

На нашу думку, у ДБФ бібліотек ВНЗ потрібно обов'язково зберігати: Конституцію України, оскільки вона є Основним Законом нашої держави та визначає суспільний і державний устрій, порядок і принципи утворення представницьких органів влади, виборчу систему, основні права та обов'язки громадян; "Відомості Верховної Ради України", в яких оприлюднюються всі постанови, прийняті Верховною Радою України; "Бюлетень Вищої атестаційної комісії України", де публікуються всі новини Вищої атестаційної комісії, крайні необхідні науковцям; а також законодавчі та директивні документи, пов'язані з освітою, наукою й культурою. Всі законодавчі та директивні документи, наявні в ДБФ, можна замінити такими правовими БД, як "Ліга" та "Консультант". Ці БД є доступним та ефективним інструментом для роботи з правовою інформацією.

Але в бібліотеках ВНЗ з такими БД працюють, в основному, непідготовлені читачі, які не мають знань у галузі юриспруденції. Це призводить до того, що пошук юридичної інформації викликає певні труднощі не тільки у користувачів бібліотек, а й у бібліографів, які не мають спеціальних знань у галузі права. Тому, якщо у ВНЗ навчають юристів та правознавців, можна відкрити в бібліотеці юридичну консультацію, в якій проходитимуть практику студенти юридичної спеціальності. Це допоможе, по-перше, співробітникам ДБО якісніше задовольняти інформаційні потреби користувачів, якщо в них виникнуть труднощі при виконанні запитів з правових питань. По-друге, це дасть студентам правознавчого напрямку можливість удосконалити свої знання та вміння, почувати себе впевнено в майбутній професійній діяльності та успішно завершити навчання.

Важливою складовою ДБФ є довідкові видання, які допомагають орієнтуватися у потоці різноманітної інформації. Довідкове видання, відповідно до ДСТУ 3017—95 "Видання. Основні види. Терміни та визначення" — це "видання коротких відомостей наукового чи прикладного характеру, розміщених у порядку, зручному для їх швидкого пошуку, не призначене для суцільного читання" [2, с. 5]. Як справедливо зазначила С. Ляшко, головне призначення довідкових видань — "отримання користувачем у зручній формі різного роду довідок, які містяться в енциклопедіях, словниках, довідниках — підвидах довідкових видань" [4, с. 461]. За

допомогою довідкових видань у бібліотеках ВНЗ виконуються всі фактографічні довідки, а також частина тематичних довідок.

Дуже важливе значення серед довідкових видань мають енциклопедії. Згідно з ДСТУ 3017—95, енциклопедія — це "довідкове видання зведення основних відомостей з однієї чи усіх галузей знання та практичної діяльності, викладених у коротких статтях, розташованих за абеткою їхніх назв або в систематичному порядку" [2, с. 19]. За даними дослідження, енциклопедіями загалом користуються 66,5% читачів (82% у НБ ЛНУ, 75% у БНУ ОА, 72% у НБ РДГУ, 61% у НТБ НУЛП, 55% у НБ НУВГП, 54% у бібліотеці ВНУ), це свідчить про те, що читачі знають про користь і переваги енциклопедій і доволі часто звертаються до них.

Залежно від змісту енциклопедії поділяються на універсальні та галузеві. Універсальна енциклопедія — це, як правило, багатомне видання, яке містить в узагальненому вигляді основні відомості зі всіх галузей знань і практичної діяльності (звідси і назва — універсальна). Універсальними енциклопедіями користуються 43% опитаних у всіх бібліотеках читачів (у тому числі 54% у НБ РДГУ, 51% у НБ ЛНУ, 43% у БНУ ОА, 41% у НБ НУВГП, 39% у бібліотеці ВНУ, 32% у НТБ НУЛП). Всі без винятку бібліографи, які брали участь у нашому дослідженні, користуються універсальними енциклопедіями.

Вважаємо, що в ДБФ бібліотек ВНЗ потрібні також такі універсальні енциклопедії, які поки що відсутні у ДБФ: "Велика ілюстрована енциклопедія України" (Київ: Махаон-Україна, 2009), "Україна: повна енциклопедія" (Харків: Фоліо, 2007), "Універсальна енциклопедія знань" (Донецьк: БАО, 2007), "Найновіша енциклопедія знань: найцікавіші таємниці, загадки й наукові факти" (Донецьк: БАО, 2009) та інші.

У ДБФ бібліотек ВНЗ є й галузеві енциклопедії. Кількість таких довідкових видань значна. Вони, як правило, адресовані спеціалістам. Тому зміст статей у них відрізняється глибшим розкриттям питання, порівняно з універсальними енциклопедіями. Галузевими енциклопедіями користуються 32,5% респондентів (39% у НБ РДГУ, 38% у БНУ ОА, 37% у бібліотеці ВНУ, 33% у НБ ЛНУ, по 24% у НБ НУВГП та у НТБ НУЛП), а також усі бібліографи, які брали участь у дослідженні.

На нашу думку, ДБФ бібліотек ВНЗ потрібно комплектувати й такими галузевими та тематичними енциклопедіями: "Українське козацтво" (Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002); "Видатні особистості: повна ілюстрована енциклопедія" (Київ: Країна мрій, 2010); "Кращі люди України: енциклопедія" (Київ: Ред. альманаху "Енцикл. "Кращі люди України", 2009); "Енциклопедія освіти" (Київ: Юрінком Інтер, 2008). Ці енциклопедії стануть незамінними помічниками при виконанні довідок.

Характеризуючи енциклопедичні видання, що знаходяться в ДБФ бібліотек ВНЗ, варто зауважити, що цінним додатком до статей в енциклопедіях є статистичні дані, ілюстрації, карти, креслення, фотознімки тощо. Майже кожне видання забезпечується словником, тобто повним переліком термінів, яким присвячені вміщені в ньому статті. Багатомні енциклопедії мають допоміжні покажчики, в основному іменний та предметний. Енциклопедії містять і бібліографічні відомості, що подаються всередині статті або після її тексту. У них названа література, яка дасть читачеві можливість поглибити свої знання з висвітлюваного питання. Енциклопедії акумулюють велику кількість інформації з різних галузей знань і дають можливість швидко знайти потрібну інформацію.

Важливу роль у роботі з читачами відіграють різноманітні довідники. *Довідник* — це видання, що містить короткі відомості наукового, виробничого і прикладного характеру з певного питання. Наявні у ДБФ бібліотек ВНЗ довідники можна умовно поділити на такі підгрупи: наукові, виробничі, статистичні, тематичні, популярні, біографічні та біобіографічні видання. Проаналізувавши використання довідників, можна зробити висновок, що ними користується доволі багато читачів — 64,5% (76% у НБ ЛНУ, 71% у БНУ ОА, 65% у НТБ НУЛП, 64% у НБ РДГУ, 58% у НБ НУВГП, 53% у бібліотеці ВНУ).

Вважаємо, що бібліотеки ВНЗ треба обов'язково комплектувати й *інформаційними довідниками*, зокрема такими, як: *"Міста України"* (Київ: Росток, 2007); *"Регіони України"* (Київ, 2004); *"Офіційна Україна сьогодні"* (Київ: К.І.С., 2009) тощо.

Третім видом довідкових видань у складі ДБФ бібліотек є *словники*, які складають велику, різноманітну за характером і призначенням, важливу для ДБФ бібліотеки групу довідкових видань. За ДСТУ 3017—95 "Видання. Основні види. Терміни та визначення", словник — це "довідкове видання упорядкованого переліку мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків), доповнених відповідними довідковими даними" [2, с. 19]. С. Ляшко пропонує таке визначення: "Словник — довідкове видання у формі упорядкованих за абеткою заголовних слів — назв об'єктів довідки та довідкових відомостей, які відносяться до них" [4, с. 463]. Словники можна класифікувати за змістом на галузеві та тематичні, за призначенням — на тлумачні, лінгвістичні, лексикографічні, фразеологічні. Ними користуються 74% читачів (84% у НБ НУВГП, 83% у НБ РДГУ, 80% у НБ ЛНУ, 79% у БНУ ОА, 65% у НТБ НУЛП, 54% у бібліотеці ВНУ).

На нашу думку, в ДБФ бібліотек ВНЗ мають бути ще такі словники: *"Словник псевдонімів ОУН-УПА"* (Вінниця: О. Власюк, 2007), в якому подано понад 17 тисяч псевдонімів членів ОУН і бійців УПА; біографічний словник *"Філософська думка в Україні"* (Київ: Пульсари, 2002); *"Словник наголосів"* (Київ: Наукова думка, 2003); *"Словник термінів і понять з безпеки життєдіяльності"* (Київ: Професіонал, 2004); *"Педагогічний словник для молодих батьків"* (Київ: ДЦССМ, 2003); *"Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник"* (Луганськ: Альма-матер, 2003); *"Соціолого-педагогічний словник"* (Київ: ЕксОб, 2004); *"Професійна освіта: словник"* (Київ: Вища школа, 2000) та інші.

Проаналізувавши довідкові видання, наявні у ДБФ бібліотек ВНЗ, та їх використання, можна зробити висновок, що довідкову літературу обов'язково потрібно зберігати в ДБФ незалежно від року видання. Адже довідкові видання широко використовуються при виконанні довідок найрізноманітнішого характеру, від пошуку коротких фактичних даних до стислих роз'яснень наукових положень.

Важливою частиною ДБФ бібліотеки є *бібліографічні видання*, які є основним засобом бібліографічного пошуку, бібліографічного інформування та довідково-бібліографічного обслуговування читачів. Загалом бібліографічні посібники використовують 41% читачів (53% у НБ НУВГП, 52% у НБ РДГУ, 46% у НБ ЛНУ, 34% у БНУ ОА, 31% у НТБ НУЛП, 30% у бібліотеці ВНУ).

Ядро бібліографічної частини ДБФ становлять джерела загальної бібліографії. Як відомо, БП поділяються на поточні та ретроспективні. У ГОСТ 7.0—84 "Библиографическая деятельность. Основные термины и определения" зазначається, що *поточний БП* — "це БП, випуски якого регулярно інформують про нові документи" [1, с. 12]. У підручнику Г. Швецової-Водки уточнюється, що "поточним БП зветься такий, випуски якого регулярно і оперативним (з періодичністю від одного тижня до одного року) відображають нові документи, які щойно з'являються" [10, с. 114].

Найчастіше читачі бібліотек ВНЗ звертаються до поточних державних БП, які видає Книжкова палата України. Типова назва цих покажчиків — літописи. Поточними державними БП користуються 23% читачів, з них 18% — бібліографи (37% у НБ РДГУ, 28% у бібліотеці ВНУ, 24% у НБ НУВГП, 21% у НТБ НУЛП, 16% у НБ ЛНУ, 10% у БНУ ОА).

Комплектуються бібліотеки ВНЗ і *посібниками видавничо-книготорговельної бібліографії*, яка "інформує про продукцію певних видавництв та асортимент книжкової торгівлі з метою обслуговування будь-якого (не визначеного конкретно) споживача інформації" [9, с. 134]. НБ РДГУ, НБ ЛНУ, НТБ НУЛП та бібліотека ВНУ одержують поточний видавничий покажчик "Нові видання України", який випускає Книжкова палата України. Видавничо-книготорговельними посібниками користуються 10% читачів (22% у НБ РДГУ, 18% у НБ НУВГП, 10% у бібліотеці ВНУ, 4% у НБ ЛНУ, 3% у НТБ НУЛП, 1% у БНУ ОА), у тому числі всі бібліографи.

У ДБФ бібліотек ВНЗ наявні також і *загальні ретроспективні бібліографічні посібники*. За визначенням Г. Швецової-Водки, головна мета загальної ретроспективної бібліографії — "облік усіх опублікованих на території держави документів за тривалий хронологічний період, бажано — за весь період існування держави" [9, с. 33]. За ГОСТ 7.0—84, ретроспективний БП — це "БП, який відображає масив документів за певний період часу в минулому" [1, с. 13]. У термінологічному словнику "Библиотечное дело" подано таке ж визначення, але зазначається, що ретроспективний БП "забезпечує орієнтацію в нагромадженню масивів документів (наприклад, у фонді бібліотеки)" [3, с. 128]. Загальними ретроспективними БП користуються 11% користувачів, 7% з них — бібліографи (16% у НБ НУВГП, 14% у НБ РДГУ, 13% у НБ ЛНУ, 9% у бібліотеці ВНУ та у БНУ ОА, 7% у НТБ НУЛП).

ДБФ бібліотек ВНЗ комплектується також і *науково-допоміжними бібліографічними посібниками* (НДБП). У ГОСТ 7.0—84 та в термінологічному словнику "Библиотечное дело" зазначено, що НДБП — це "БП, призначений на допомогу в науково-дослідній діяльності" [1, с. 10; 3, с. 87]. Вони можуть бути поточними або ретроспективними; багатогалузевими, галузевими, тематичними, біобіографічними або персональними; мономовними або полімовними, міжнародними або загальнодержавними. НДБП з тих галузей та напрямів, з яких здійснюється навчання у ВНЗ, надзвичайно цінні та важливі для бібліотек ВНЗ. На жаль, нині випуск галузевих і тематичних НДБП в Україні значно скоротився. Тим більшу цінність мають посібники, що видаються. Зокрема, це Український реферативний журнал "Джерело", що виходить як у друкованій версії, так і в електронній. Частково бібліотеки поповнюють фонд НДБП власними покажчиками з актуальних питань.

Значну частину фонду бібліографічних посібників у бібліотеках ВНЗ становлять науково-допоміжні *біобіографічні покажчики*. Відповідно до ГОСТ 7.0—84, а також до термінологічного словника "Библиотечное дело", біобіографічний покажчик — це "БП, який відображає твори певної особи або осіб, а також документи та біографічні відомості про них" [1, с. 11; 3, с. 33]. У бібліотеках ВНЗ фонд біобіографічних посібників складається, в основному, з власних видань, присвячених переважно викладачам цього навчального закладу. Надзвичайно багато біобіографічних покажчиків видано НБ ЛНУ в серії "Українська біобіографія", а саме: "Володимир Моторний" (2004), "Володимир Шухевич" (2004), "Чужоземне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914—1939)" (2003), "Костянтин Трохимович" (2003), "Степан Позняк" (2003) та інші. У НБ РДГУ та у НБ ЛНУ зберігаються такі покажчики, видані видавничим центром ЛНУ: "Григорій Кочур" (2005), "Королева Наталена" (2003), "Семен Кукуру-

дза" (2003), "Микола Лукаш" (2003) та інші. Зберігаються в цих бібліотеках і біобібліографічні покажчики про діячів книжкової справи, зокрема: "Микола Іванович Сенченко" (Книжкова палата України, 2010), "Галина Миколаївна Швецова-Водка" (Національна парламентська бібліотека України, 2004) та інші. Біобібліографічними покажчиками користуються 17% читачів (29% у НБ РДГУ, 20% у НБ НУВГП, 17% у бібліотеці ВНУ, 14% у НБ ЛНУ, 12% у НТБ НУЛП, 11% у БНУ ОА).

Загалом науково-допоміжні бібліографічні посібники мають попит у 19% читачів, 11% із них — бібліографи (33% у НБ РДГУ, 28% у НБ НУВГП, 18% у бібліотеці ВНУ, 16% у НТБ НУЛП, 11% у НБ ЛНУ, 7% у БНУ ОА).

У бібліотеках ВНЗ наявні й *рекомендаційні бібліографічні посібники* (РБП), призначені для задоволення, головним чином, загальноосвітніх інформаційних потреб читачів. Згідно ГОСТ, РБП — це "БП, призначений на допомогу в загальній та професійній освіті, самоосвіті та пропаганді знань" [1, с. 10]. У термінологічному словнику "Библиотечное дело" подано таке саме визначення, тільки замість "БП" вказано "спеціальний БП" та до тлумачення додано, що цей БП "створюється з врахуванням мети читання та рівня підготовки різних груп читачів" [3, с. 127]. Рекомендаційними БП користуються 22% читачів, 11% із них — бібліографи (31% у НБ РДГУ, 26% у НБ НУВГП, 25% у бібліотеці ВНУ, 20% у НТБ НУЛП, 16% у бібліотеці Острозької академії, 14% у НБ ЛНУ).

У ДБФ бібліотек ВНЗ є також *джерела метабібліографії* — *покажчики бібліографічних посібників*, які дають матеріал для підбиття підсумків роботи зі створення БП, подають відомості про бібліографічне забезпечення тих чи інших галузей знань. Метабібліографічними посібниками користуються 2% опитуваних (8% у НТБ НУЛП, 3% у НБ РДГУ, по 1% у НБ НУВГП та у НБ ЛНУ). Це можна пояснити тим, що такі посібники призначені для добре обізнаних з бібліографією користувачів, насамперед — спеціалістів-бібліографів.

Вважаємо, що в ДБФ бібліотек ВНЗ повинні зберігатися й покажчики змісту журналів, які зараз розміщені в основному фонді бібліотек, зокрема такі, як: "Слово і час: систематичний покажчик змісту (1990—1999)" (Київ: Стилюс, 2002); "Кур'єр Кривбасу (1994—2004): систематичний покажчик змісту" та "Кур'єр Кривбасу (2005—2009): систематичний покажчик змісту" (Київ: Національна парламентська бібліотека України, 2005, 2010); "Журнал іноземної літератури "Всесвіт" у ХХ сторічч (1925—2000): бібліографічний покажчик змісту" (Київ: Всесвіт, 2004); "Календар знаменних і пам'ятних дат (1957—2006): покажчик змісту" та "Знаменні дати. Календар (2000—2009): покажчик змісту" (Київ: Національна парламентська бібліотека України, 2008, 2009) тощо.

Проаналізувавши БП, наявні в бібліотеках ВНЗ, та їхнє використання, можна зробити висновок, що користувачі нечасто звертаються до БП. На нашу думку, тому, що нових посібників у фондах бібліотек мало. Більшість наявних бібліографічних посібників застарілі за змістом і неактуальні. Головною причиною недостатньої кількості нових посібників є, в першу чергу, те, що вони виходять малими тиражами і не потрапляють до фондів бібліотек ВНЗ.

Важливою частиною ДБФ є *фонд неопублікованих бібліографічних посібників* (ФНБП), що створюється в результаті виконання бібліографічних запитів читачів бібліотеки. У виданні "Справочник библиографа" наведено таке визначення ФНБП: "частина ДБА, яка містить оригінали чи копії виконаних у процесі ДБО письмових довідок, а також рукописні БП та отримані шляхом обміну з іншими бібліотеками аналогічні матеріали" [8, с. 475]. Доволі часто цю частину ДБА називають "фондом виконаних довідок" або "архівом

виконаних довідок". Ми погоджуємося з І. Моргенштерном, який вважає, що ці назви не відповідають завданням ФНБП, оскільки, "по-перше, цей фонд являє собою сукупність використуваних джерел інформації [а не архів]; по-друге, у цей фонд входять не тільки копії виконаних письмових довідок, а й оригінали чи копії різних неопублікованих бібліографічних посібників, списків, оглядів" [6, с. 28, 29].

ФНБП може зберігатися по-різному, залежно від технології його ведення. У НБ ЛНУ ФНБП — у папках, у яких збираються в окремих конвертах копії виконаних письмових довідок у вигляді бібліографічних списків. У НБ РДГУ ФНБП — це предметна картотека, в якій у вигляді карток фіксуються видані користувачам рукописні бібліографічні списки. У НТБ НУЛП картотека виконаних довідок ведеться з 1945 р., але зараз довідки виконуються за допомогою програми УФД/Бібліотека і зберігаються в комп'ютерах бібліографів. У НБ НУВГП окремої картотеки на фонд виконаних довідок не існує; бібліографи ведуть облік письмових довідок у спеціальному журналі, а самі довідки зберігаються у тематичних папках.

Сьогодні, як справедливо відзначила В. Шкаріна, "важливим досягненням є створення та збереження неопублікованих БП на електронних носіях" [11, с. 20]. У НБ РДГУ, НБ НУВГП, НТБ НУЛП останнім часом довідки виконують за допомогою бібліотечної програми автоматизації, а ФНБП з найактуальніших тем виставляють в Інтернеті на власних веб-сайтах. Для того, щоб ФНБП використовували читачі, бібліотечним працівникам необхідно надавати їм інформацію про можливість використання неопублікованих бібліографічних посібників у вигляді списку тем наявних неопублікованих БП, який потрібно постійно поповнювати та актуалізувати.

Оскільки ФНБП може оперативніше, ніж опубліковані БП, відображати актуальну за змістом інформацію, його варто створювати в кожній бібліотеці. Адже, за словами В. Шкаріної, "враховуючи те, що бібліографічна інформація не застаріває, неопубліковані списки та покажчики літератури можуть назавжди залишитися унікальним джерелом тематичної бібліографії, що з певних причин так і не знайшла подальшого відображення в опублікованих бібліографічних джерелах" [11, с. 200].

Виходячи з аналізу ДБФ бібліотек ВНЗ, а також за результатами анкетування можна зробити висновок, що в цій частині ДБА бібліотеки треба зберігати законодавчі та директивні документи як у друкованому вигляді, так і у вигляді електронних баз даних; вітчизняні та зарубіжні енциклопедії, словники, довідники, опубліковані й неопубліковані бібліографічні покажчики і списки літератури. Ці документи утворюють матеріальну базу довідково-бібліографічного обслуговування, отже, прогалини в їхньому комплектуванні недопустимі.

Авторка публікації поділяє думку Т. Майстрович, що "сьогодні на формування ДБФ впливає ряд факторів, серед яких — висока ціна реферативних журналів та довідників, наявність різнобічних комп'ютерних баз даних, повнотекстових електронних бібліотек тощо. Саме тому бібліографам особливо важливо визначити, які видання мають бути в друкованому вигляді, а які можна замінити на бази даних, у тому числі мережеві" [5].

Однією з необхідних умов забезпечення повноцінного комплектування ДБФ бібліотеки є використання повної та оперативної інформації про видавничу продукцію. З цією метою бібліографам потрібно систематично переглядати плани видавництва, поточні бібліографічні покажчики, такі, як "Літопис книг", "Нові видання України", вивчати видавничі та книготорговельні каталоги провідних фірм, доступні

в онлайн-режимі. Необхідно формувати ДБФ на основі комплексного поєднання традиційних та електронних носіїв інформації.

Складність у формуванні ДБФ полягає ще й у тому, що в нього треба включати не всі наявні в бібліотеках ВНЗ законодавчі та оглядові матеріали, довідкові видання і бібліографічні посібники, а лише ті, які постійно використовують бібліографи і читачі для оперативного виконання довідок. ДБФ варто систематично переглядати й звільняти від застарілих та зайвих видань, передаючи їх в основний фонд.

Велике значення має правильне розміщення ДБФ у бібліотеках ВНЗ. Бажано доступ до ДБФ зробити відкритим, щоб користувачі самі могли швидко знайти потрібну їм ін-

формацію. Необхідно, щоб читачі максимально використовували кожне довідкове й бібліографічне видання, наявне у бібліотеках, отже, кожне з них потрібно якнайвдаліше розмістити на полицях. Словники, довідники й енциклопедії доцільно виділити в окремий ряд, що дасть змогу оперативніше виконувати запити праць, використовуючи при цьому систематичну розстановку, у відповідності з тими таблицями класифікації, які застосовуються у бібліотеці.

Проаналізувавши використання ДБФ, можна зробити висновок, що найбільше читачі користуються довідковими виданнями, а саме словниками та енциклопедіями (довідники запитуються рідше), найрідше — бібліографічними посібниками (див. рис.).

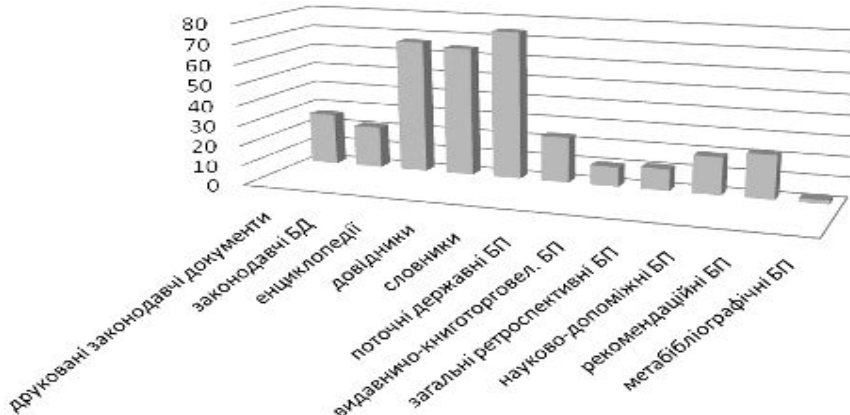

Рис. Діаграма використання різних складових ДБФ у бібліотеках ВНЗ

На нашу думку, це викликано тим, що більшість читачів не володіє достатніми знаннями щодо інформаційно-пошукових можливостей ДБФ. Є й об'єктивні фактори. Це — малі тиражі та неоперативність випуску БП, недосконала методика їхнього складання, тому читачі надають перевагу пошуку за каталогами і картотеками, які гарантують отримання необхідного документа з бібліотечного фонду. Для того, щоб покращити ситуацію, бібліотекам ВНЗ необхідно створювати і виставляти власні БП, знайомити з ними через Інтернет, а також брати з нього доступні для копіювання БП, створені в інших бібліотеках. Багато читачів не знають про існування БП, тому бібліотечним працівникам необхідно більше їх популяризувати.

Щоб активізувати використання ДБФ читачами, необхідно створити картотеку видань, що містяться у складі ДБФ, у якій відобразити довідкову літературу, бібліографічні покажчики, а також внутрішньокнижкові та внутрішньо-журнальні списки літератури і неопубліковані бібліографічні посібники. Для кожного видання треба вказувати сигли та шифри його місцезнаходження. У жодній із досліджуваних бібліотек таких картотек немає, оскільки бібліотекарі вважають, що ці видання відображаються в алфавітному та систематичному каталогах. Але ніякий загальний систематичний чи, тим більше, алфавітний каталог не може замінити спеціальну систематичну картотеку довідкових і бібліографічних видань, що є у ДБФ бібліотеки. Така картотека може бути створена в електронній формі (як база даних) і представлена на сайті бібліотеки, щоб стимулювати звернення читачів до ДБФ. Фонд неопублікованих бібліографічних посібників також треба перевести на електронні носії та виставити їх на веб-сайті бібліотеки. У самій книгозбірні бажано зробити відкритий доступ до ДБФ, щоб читачі самостійно могли швидко знайти необхідну їм інформацію.

Список використаної літератури

- ГОСТ 7.0—84. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения. — Изд. офиц. — М. : Изд-во стандартов, 1985. — 29 с. — (Стандарты по библиотечному делу и библиографии).

- ДСТУ 3017—95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. — Вид. офиц. — Введ. 23.05.95. — К. : Держстандарт України, 1995. — 46 с.
- Библиотечное дело : терминологический словарь / сост.: И. М. Сулова, Л. Н. Уланова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Книга, 1986. — 224 с.
- Ляшко С. Основні види довідкових видань. Біографічні довідкові видання України / С. Ляшко // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2006. — Вип. 16. — С. 458—465.
- Майстрович Т. В. Справочно-библиографический фонд: разработка профиля комплектования / Т. В. Майстрович // Научные и технические библиотеки. — 2001. — № 12. — С. 18—22. — Статья доступна также по Интернету: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb2001/12/f12_02.htm.
- Моргенштерн И. Г. Справочно-библиографический аппарат библиотеки : (теорет. анализ) / И. Г. Моргенштерн // Советская библиография. — 1982. — № 2. — С. 22—32.
- Польовик Л. Проблемы комплектования та використання довідково-бібліографічного фонду / Л. Польовик // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2000. — Вип. 5. — С. 137—141.
- Справочник библиографа / науч. ред.: А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. — 3-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Профессия, 2003. — 560 с.
- Швецова-Водка Г. М. Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. — Рівне : РДГУ, 2000. — 205 с.
- Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. — К. : Кондор, 2004. — 217 с.
- Шкаріна В. Концепція ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2007. — Вип. 18. — С. 198—209.

Анализируется современное состояние, эффективность использования и перспективы развития справочно-библиографического фонда в библиотеках высших учебных заведений.

The current state, efficiency and prospects of development of reference and bibliographic fund in the libraries of higher educational institutions are analyzed.

Надійшла в редакцію 28 вересня 2010 року